

Barn, vuxna, språk och samhälle II

Children, Adults, Language and Community II

Leif Brantsing och Åsa Olsson

**Examensarbete, (C-uppsats), 15 högskolepoäng
EXC535 Forskningsmetodik – Pedagogik C - distans
Institutionen för hälsa, omvårdnad och kultur/Högskolan Väst
Vårterminen 2011
Handledare: Eddy Nels**

Sammandrag

Titel: Barn, vuxna språk och samhälle II

Engelsk titel: Children, Adults, Language and Community II

Nyckelord: Språkutveckling och språksvårigheter

Författare: Leif Brantsing och Åsa Olsson

Termin och år: VT 2011

Handledare: Eddy Nels

Sammanfattning

Syfte

Vårt syfte är att undersöka hur det är med barns språkutveckling idag. Det framkommer ofta i den offentliga debatten att barnens språk blivit sämre, det gäller talet såväl som läs-och skrivkunnigheten. Hur förhåller det sig egentligen? Vi har därför valt att vända oss till förskole – och lågstadielärarna med vår fråga.

Forskningsfrågan

Hur är lärarens syn på barns språkutveckling?

Metod

Vår undersökning är kvalitativ med en fenomenografisk ansats. Den grundar sig på intervjuer med 9 förskollärare och 6 lågstadielärare. Samtliga intervjuer, förutom 2, är bandade. Här avböjde lärarna att låta oss banda intervjun. Intervjuformen har en lägre grad av både standardisering och strukturering, eftersom vi önskar få klarlägga kvalitativa aspekter från den intervjuades livsvärld. Lärarna, som vi fått tillfälle att intervju, är verksamma i Halland.

Resultat

Verkligheten är inte alltid lätt att fånga. Den är inte svart eller vit eller likadan för alla. Men utgår man från en kvalitativ metod med fenomenografisk ansats, får man räkna med att resultatet kanske inte blir entydigt. Det finns olika svar på vår forskningsfråga: hur lärarens syn är på barns språkutveckling. För somliga lärare upplevs språksvårigheterna som mer påtagliga, för andra handlar det mer om språkutveckling, dvs. stimulera barnet att utveckla ett mera rikt och nyanserat språk. Men gemensamt är, att alla har åsikter i frågan. Och det var ju egentligen lärarens syn på språkutveckling vi ville undersöka – inte få vårt eget tyckande bekräftat. Vi anser att detta är ett område, där det krävs en mer omfattande forskning.

Förord

”Verkligheten är stadd i förändring alldeles oberoende av vår kunskap om den”, skriver Stig Lindholm i sin bok *Vägen till vetenskapfilosofin* (2007, s15).

Så är det också med språket. Det språk som användes i går är inte likt det som används idag. Som exempel kan anföras lågstadieläraren som läste Astrid Lindgrens bok, *Kalle Blomqvist och Rasmus* och upptäckte att språket lät så gammaldags, drygt 50 år senare. Vi skrev om det i vår pilotstudie. I vårt föreliggande arbete avhandlar vi barns språkutveckling och hur synen från lärarhåll är på den. På internet får man 85 800 träffar om man söker på språkutveckling hos barn och 21 200 träffar om söker på språksvårigheter hos barn. Det tyder på att ämnet inte är helt främmande. Vi tror inte att vår uppsats lämnar något revolutionerande bidrag till vetenskapens värld men kanske en variation på ett välkänt tema – barns språkutveckling och språksvårigheter.

Vi vill också passa på att tacka alla lärare, andra berörda och inte minst, vår handledare, Eddy Nels, som tagit sig tid med oss.

Innehållsförteckning

1. Inledning	6
2. Bakgrund.....	7
3. Syfte, frågeställning och kategorier.....	8
Problemformulering.....	8
Syfte.....	8
Frågeställning.....	8
Kategorier.....	8
4. Teoretiskt förhållningssätt.....	9
Inledning.....	9
Den konstruktivistiska teorin.....	9
Den sociokulturella teorin.....	9
Likheter och skillnader i de båda teorierna.....	9
5. Tidigare forskning	11
Inledning.....	11
Språkutveckling.....	11
Språksvårigheter.....	12
Lekens betydelse för språkutvecklingen.....	12
Läsinlärning och skolprestation.....	12
Föräldrarnas tid tillsammans med barnen.....	13
Språket och moderna media.....	13
6. Material, metod och genomförande.....	14
Material.....	14

Käll- och litteraturförteckning.....	14
Metod.....	14
Kvalitativ metod.....	14
Fenomenografisk analysmetod.....	14
Validitet och reliabilitet.....	15
Etiska regler och aspekter.....	15
Genomförande.....	15
Förberedelser för intervjuerna.....	15
Genomförande av intervjuerna.....	16
7. Resultat, analys, diskussion och slutsatser.....	17
Inledning.....	17
Resultat och analys.....	17
..	
Betydelsen av att ha ett språk.....	17
Hur upptäcker man när barnet har språksvårigheter och hur beter sig barnet.....	18
Hur försöker man förebygga språksvårigheter.....	18
Språket och läs- och skrivinlärning.....	19
Föräldrarnas roll beträffande barns språkutveckling.....	20
Skillnad på barns språk nu och förr, ungefär över en tioårsperiod.....	20
En jämförelse med vår B-uppsats.....	21
Diskussion och slutsatser.....	21
Målsättningen med vår uppsats – försök till helhetsbild.....	22
Språkets betydelse – från författarnas egna upplevelser.....	23
Lekens betydelse – från författarnas egna upplevelser.....	24
Samhällsutvecklingens och tidens betydelse.....	25
Vidare forskning.....	25
8. Käll – och litteraturförteckning.....	26
9. Bilagor	

1. Inledning

”Lyssna till den granens susning vid vars rot ditt bo är fäst.”
(*Rydberg, V, 1868*)

Citatet ovan är hämtat från vår första moderna svenska läsebok med titeln *Läsebok för folkskolan*. Läseboken kom ut första gången 1868 på Norstedts förlag och lade i många år grunden till barns språkutveckling, såväl i tal, skrift som läsförståelse. Citatet i inledningen finns f ö att läsa på bokomslaget första sida. Vi som skriver är Åsa Olsson, verksam i förskolan och med ett stort intresse av barns språkutveckling under de tidiga åren och Leif Brantsing som dragit sig tillbaka från förvärvslivet efter ett antal år i offentlig tjänst. Vi har språket som gemensamt intresse. I inledningen till vår förra uppsats, en B-uppsats, ställde vi frågan; hur är det egentligen med barnens språk idag? Har det försämrats och i så fall varför. Åsa Olsson, som har tjänstgjort i sitt yrke i många år, anser att språket bland förskolebarn har försämrats väsentligt under den tid som hon varit verksam. Detta gav oss då anledning att skriva vår B-uppsats, just om barns språk med tonvikten lagd på barns språkutveckling. Frågeställningen vi utgick från var: Påverkar föräldrar medvetet barns språkutveckling? Syftet var alltså att undersöka vad föräldrarna gjorde för att stimulera barnens språkutveckling och hur medvetna de var om sin betydelsefulla roll i sammanhanget.

2, Bakgrund

Med vår B-uppsats som bakgrund, funderade vi på att utvidga vår forskningsfråga om barns språkutveckling. Efter en tids tvekan, beslöt vi att fortsätta med en C-uppsats inom samma område – barns språkutveckling. Vi ansåg att det skulle vara intressant att forska vidare, för problematiken med barns språkutveckling och språksvårigheter finns fortfarande kvar.

I vår förra uppsats hämtade vi vårt material från en kvalitativ och en kvantitativ undersökning- en intervjuundersökning och en enkätundersökning. Ett antal föräldrar fick svara på enkäter och två logopedier blev intervjuade. I vår C-uppsats kommer vi enbart att använda oss av den kvalitativa undersökningen – intervjun. I B-uppsatsen var det föräldrar och logopedier som var informanter, denna gången kommer vi att vända oss till förskollärare och lågstadielärare. På så sätt, resonerar vi, har vi utvidgat våra studier med ytterligare två kategorier och vad dessa har för uppfattning om fenomenen språkutveckling och språksvårigheter. Vi vill i sammanhanget påpeka att det inte rör sig om barn, vars språk är påverkat av psykiska eller fysiska funktionshinder. Som framgår av vad vi skriver, så ser vi C-uppsatsen som en fortsättning på B-uppsatsen, där vi inledningsvis skrev: ”Dagens samhälle kräver god läs- och skrivförmåga. För att kunna lära sig detta krävs en god språklig förmåga och språkmedvetenhet. Det är viktigt att barnet får språklig stimulans redan som riktigt liten, för att utveckla sin språkliga förmåga” (Svensson, 2009)

3. Syfte och frågeställning och kategorier

Problemformulering

Det framkommer ofta i den offentliga debatten att barnens språk har blivit sämre och torftigare. De uttrycker sig fåordigt, de är högljudda och har svårt att uttrycka sig, de lyssnar inte, de har svårt att koncentrera sig. De har läs- och skrivsvårigheter och ordförrådet har blivit sämre. En av oss, som skriver denna uppsats, arbetar med barn i förskolan. Under de dryga 25 år hon varit verksam, anser hon att språksvårigheter bland barnen har ökat – dessutom mycket. Här följer en kort presentation av upphovsmännen, vars teorier vi valt att utgå ifrån i vår forskning angående barns språkutveckling.

Jean Piaget (1896-1980), schweizisk psykolog och pedagog, förgrundsgestalt inom den konstruktivistiska teorin, som gjorde banbrytande undersökningar om barns tänkande, språk och fantasi, samt intellektuella och moraliska utveckling [Elektronisk] i Nationalencyklopedin, 2011.

Lev Vygotskij (1896-1934), rysk psykolog, förgrundsgestalt inom den sociokulturella skolan, som utformade sin teori om språkets och tänkandets utveckling och som fått stort inflytande inom språkpsykologin. Enligt honom är språket helt beroende av talet, så att barnets tänkande från två-treårsåldern kan beskrivas som ett inre tal [Elektronisk] Nationalencyklopedien, 2011.

Syfte

Vår problemformulering leder oss därför fram till syftet med vår uppsats; att utifrån dessa teorier samt tidigare forskning, som vi tagit del av, vill vi undersöka vilken syn lärarna har på barns språkutveckling.

Forskningsfråga

Hur är lärarens syn på barns språkutveckling?

Kategorier

Följande sex kategorier har framkommit ur den empiriska analysen:

- betydelsen av att ha ett språk
- hur man upptäcker när barnet har språksvårigheter och hur betar sig barnet
- hur man försöker förebygga språksvårigheter
- språket och läs- och skrivinlärning
- föräldrarnas roll beträffande barns språkutveckling
- skillnad på barns språk nu och förr, ungefär under en tioårsperiod

4. Teoretiskt förhållningssätt

Inledning

Även i vår C-uppsats utgår vi från samma teorier som i vår B-uppsats. Den ena är den konstruktivistiska teorin – det kognitiva lärandet och den andra är den kulturhistoriska skolan, vars teori kallas sociokulturell. Vi menar, att de båda teorierna på något sätt kompletterar varandra. Piaget har med sin modell av hur barnets språk utvecklas under olika stadier, från den kroppsliga motoriken fram till det tillstånd då tänkandet blir symboliskt och logiskt. Här kopplar vi ett samband mellan vårt arbete om barns språkutveckling eller språksvårigheter till Piagets förklaringar om barnets olika utvecklingsstadier, som också omfattar språket och dess utveckling. Från joller till retorik, om man så vill. Vygotskij säger att språk och tänkande kan förenas först i förhållandet till en annan människa. Vi återkommer ju ständigt i vår uppsats till hur stor betydelsen är, att barnet får kommunicera och tala, med andra. Helst vuxna som ex vis kan motivera barnet att utveckla sitt språk, genom att tala, läsa eller skriva tillsammans med dem. Dessutom är ju dessa båda giganter, Piaget och Vygotskij, en källa, som nutida forskare fortfarande öser ur, vilket med all tydlighet framgår av all den litteratur som handlar om pedagogik och lärande. Upplivsningvis kan nämnas att vi, vid några tillfällen, citerar en tredje teoretiker, Ludwig Wittgenstein (1889-1951) en österrikisk filosof, också en flitig skribent om språkets väsen och natur.

Den konstruktivistiska teorin

I *Lärandets universum*, skriver Hermansen (2000, s 40-44): ”Att tillägna sig kunskap är enligt Piaget en process som förutsätter att man är aktiv.” Motorisk aktivitet är grunden för all kunskap.

Piaget åskådliggör sina teorier i en utvecklingsmodell, bestående av fyra stadier, som ett barn genomgår från spädbarn fram till dess det börjar bli vuxet.

– Det *sensorimotoriska stadiet*; kunskap präglas inte av tänkande utan är enbart kroppslig och motorisk och barnet härmar sin omgivning.

– Det *föroperativa stadiet*; här börjar barnet utveckla sitt språk, enkelt uttryckt, det börjar tänka och reflektera. Men allt kretsar fortfarande kring det egna jaget.

– De *konkreta operationernas stadium*; det logiska och formella tänkandet börjar framträda, men är begränsat till det konkreta eller den bild av verkligheten, som barnet uppfattar. Nu börjar barnet ta språket till hjälp för att bilda begrepp.

– De *formella operationernas stadium*; nu börjar tänkandet bli symboliskt och logiskt. Det egocentriska tillståndet börjar avta och barnet vidgar sina vyer. Ett av Piagets kanske mest kända bidrag till pedagogiken, fortsätter Hermansen, (2000, s 41-44) är hans *jämviktsmodell*, som en drivkraft i all kunskapsutveckling. Piaget ser utveckling som en kamp mellan olika motsättningar. När kampen väl är över, inträder antingen ny kunskap eller ett nytt utvecklingsstadium. Barnet *assimilerar* (införlivar) det nya och anpassar det till tidigare kunskap och erfarenheter. Då har en *ackommodation* (anpassning) skett, enligt Piaget. Så uppstår ett *jämviktsförhållande* tills nästa konfrontation inträffar.

Den sociokulturella teorin

Enligt den tradition som bärs av den sociokulturella teorin, ingår utveckling och lärande i en dialektik (utvecklingsgång). Och att utveckling och lärande i förening, är en grogrund för ökat lärande och ökad kunskap (Hermansen, 2000, s 60). Vygotskij menar att språk och tänkande är två skilda ting och förenas först i verksamhet människor emellan, d v s i någon form av kulturell aktivitet. Det är inte tänkandet som utvecklar språket utan det är kommunikationen. Det är under dessa premisser som människan lär sig något – lär sig att göra

något. Detta ingår i Vygotskijs verksamhetsteori. Verksamhetens motiv styr vägen mot ett speciellt mål. Det är motivet som är motorn i verksamheten (Hermansen, 2000, s 62). Av vad som sagts, kan man dra slutsatsen att språkutveckling hos barn är oerhört beroende av samspelet (kommunikationen) med omgivningen. Det är den vuxnes uppgift att motivera barnets utveckling genom att sätta upp mål, som barnet kan nå, allt utifrån den nivå där det befinner sig. Det är genom en sådan verksamhet, som barnet lär sig något. Hermansen (2000, s 63), säger: ”Enligt min mening handlar det om att lärande mer är ett resultat av verksamhet än verksamhetsformen.” I själva verket kan man lära både när man leker och när man arbetar”.

Likheter och skillnader i de båda teorierna

Om vi ska göra en egen jämförelse mellan de båda teorierna, som vi redovisar, så betonar den konstruktivistiska teorin (Piaget) människans ego, d v s kampen eller viljan att överleva som individ. Barnet måste kämpa mellan olika motsättningar, anser Piaget. Tidigare förvärvat kunskap och erfarenheter måste förändras eller lämnas helt, för att ny kunskap och erfarenhet skall kunna erövrats. När kampen är över, inträder ett tillstånd av, låt oss säga, tillfällig harmoni eller *jämvikt*, tills en ny fas av kampen inträder (Hermansen, 2000, s 41-42). Den sociokulturella teorin (Vygotskij) eller verksamhetsteorin, betonar den kulturella aktiviteten eller samspelet människor emellan. Enligt denna teori skiljer man på språk och tänkande. Först genom kommunikation människor emellan, lär sig människan språket. Nästa skede är att språket stimulerar tänkandet. Språk och tanke ingår då en förening. Det förefaller som om tänkandet i denna teori är en produkt av språket eller, om man så vill, den kulturella verksamheten (Hermansen, 2000, s 60-62).

Vad båda teorierna har gemensamt anser vi är, att det krävs någon form av aktivitet för språkets utveckling, antingen den kallas motorisk eller verksamhetsinriktad. Vad som skiljer teorierna åt, tycker vi är, att människan känns mera utlämnad åt sig själv i Piagets rationella teorier än vad hon gör hos Vygotskijs teori om kommunikationen. Men vad båda också har gemensamt är, att kampen för tillvaron fortgår så länge människan lever, oavsett om den sker individuellt eller tillsammans med andra och språket är ett av de viktigaste hjälpmedeln. Så vill vi tolka det. Eller för att uttrycka det som Hermansen, gör i ett annat sammanhang: ”Den organism som bäst tillgodogör sig information ur omgivningens feedback, har största överlevnadsmöjlighet” (Hermansen, 2000, s 64-65).

5. Tidigare forskning

Inledning

Språket har alltid intresserat människan. Språket utvecklas ständigt. Nya ord tillkommer gamla mönstras ut. Exempel på detta kan vara Svenska Akademiens Ordlista, som har reviderats vid flera tillfällen, allt sedan den kom ut första gången 1874. Säkert låter det då gängse ordbruket väldigt främmande för oss. Nu lever vi en värld, där språken ”flyter” över gränserna med ständiga influenser från andra kulturer, speciellt från den anglosaxiska delen av världen. Men vi får inte glömma att språket alltid har vandrat, men inte med den hastighet som det gör idag med mediateknikens hjälp. Naturligtvis påverkar detta vårt eget modersmål, svenskan. Vi blandar och ger från vår vokabulär och i de flesta fall blir vi förstådda. Detta påverkar givetvis också barnens och skolans värld, där språkutvecklingen alltid står i fokus, om vi skall tro de lärare vi intervjuat, vilket vi naturligtvis gör. Vi har tidigare nämnt två av ”språketeorins storheter”, Piaget och Vygotskij i kapitlet om vårt teoretiska förhållningssätt. Vi har också snuddat lite vid Wittgenstein. Men forskningen har ju inte upphört i och med att dessa har slutat sin gärning. Den pågår alltjämt. Vi kommer därför att redogöra för en del synpunkter, vi valt, som senare forskning har bidragit med. Även om forskningen kan ses som okonventionell och inte en riktig genomgång av forskningsfältet, så anser vi ändå att det här finns anknytningar till vår uppsats, där vi behandlar språkutveckling, språksvårigheter, lekens betydelse, läs- och skrivinlärning, föräldraansvaret för barns språkutveckling, moderna medias påverkan på språket, och tidens ofrånkomliga gång.

Språkutveckling

Språket är en bild av verkligheten. För att förstå språkets väsen måste man studera hur språkets används i vardagliga sammanhang eller i de alldagliga ”språkspelen”. I dessa språkspel får ord och satser en mening, inte genom att avbilda något, utan genom att vara förknippat med ett ytterst komplicerat beteendemönster. Uttryckets mening är att jämföra med kuggarnas funktion i ett arbetande maskineri (Wittgenstein, 1982, s 12). Orden är som byggstenar, där barnet behöver stöd av en vuxen för att lära sig t ex vad olika saker heter (Wittgenstein, 1999, s 88).

Att kunna kommunicera med andra människor är en grundläggande förmåga. För att undvika problem för barn att utveckla sitt språk och sin kommunikativa förmåga, är det viktigt att möjliggöra åtgärder för en så bra språkutveckling som möjligt. I dagens informationssamhälle betyder det mycket att ha goda språkliga färdigheter, framför allt i läsning och skrivning. Det krävs att man har ett stort ordförråd och att samtalet löper smidigt. Förmågan till social kompetens är något som också är av stor betydelse, både när det gäller kontakten med nya människor och samspelet mellan olika typer av människor. Samhället bygger på möjligheten att kunna samarbeta i projekt eller nätverk. ”Den som inte behärskar språket till fullo och inte klarar att på ett smidigt sätt kommunicera med andra blir ohjälpligt ställd utanför”; anför Netterbladh&Salameh (2007, s 14).

Språksvårigheter

Diagnosen språkstörning får barnet när den språkliga utvecklingsnivån inte motsvarar barnets faktiska ålder. Världshälsoorganisationen, WHO, definierar språkstörning som ”störning av den normala språkutvecklingen, som uppträder i de tidigaste utvecklingsstadierna”.

Språkstörningar har inte kunnat kopplas enbart till brister i hemmiljön. Däremot kan brister i omsorgen, som trygghet, undermålig kost och bristande språklig stimulans, vara en riskfaktor. Pojkar drabbas i högre grad av språkstörningar, där 30-40 % har en nära anhörig som har språkstörning eller skriv- och lässvårigheter. (Netterbladh & Salameh, 2007, s 13-21).

Språket är medfött, men kan bara utvecklas om det får stimulans från omgivningen. Om omgivningen inte förstår vad barnet säger, kan barnet reagera med aggressivitet. Barn kan också bli retade för sitt ”barnsliga” tal. Därför betyder det mycket att barn med språkförsvningar får hjälp. Det finns skolbarn med språkförsvning som inte förstår vad läraren säger och därmed inte vet vilken uppgift som skall göras eller vad uppgiften gäller. Språklig medvetenhet är a och o för att kunna lära sig läsa och skriva (Rudberg 1992, s 9-24).

Lekens betydelse för språkutvecklingen

Leken är viktig för språket och fantasin. Men också för att lära barnet känna omtanke, ansvar, samarbetsförmåga och ömsesidighet gentemot andra. Små barn använder språket som ett självklart redskap i sina kontakter med människor. Vuxna kan stimulera barns utveckling att komma vidare i sitt sammanhangsbundna språk, genom att vidga tids- och rumspektiven, ex vis genom att fråga: ”Vad gjorde du igår?” Språklig medvetenhet är, när barnet har förmågan att uppmärksamma språket som ett fenomen, när de kan beskriva något, höra om uttalet eller grammatiken är fel och kunna rätta till detta. Det uppträder först i slutet av förskoleåldern (Johansson & Svedner, 2003, s 20-29).

Läsinlärning och skolprestation

Professorerna i pedagogik, Jan Eric Gustafsson och Bente Hagtvet, konstaterade vid ett tillfälle, att barnets läsförmåga är central och att dålig läsförmåga leder till dåliga skolprestationer. Detta i sin tur kan leda till att barnet får ett utagerande beteende. De anser att en hög pedagogisk kvalitet i förskolan kan förbättra barnets senare läsförmåga och därmed övriga skolresultat.

(Uttalande från Kungl. Vetenskapsakademien/Skola, Lärande och Psykisk Hälsa [Elektronisk])

I en artikel med rubriken *Varför läser svenska barn allt sämre?*, uppmanar Mats Myrberg: ”Ingen lästräning i förskolan!”. Mats Myrberg, professor i specialpedagogik vid Stockholms universitet, menar att förskollärarna ska koncentrera sig enbart på barnets utveckling av talspråket med högläsning och ordlekar, för att barnet skall utveckla en säker språkkänsla. Först när barnet fått en stabil talspråksplattform är det dags för lästräning. Många femåringar klarar inte av en tidig start för läsinlärning, eftersom de ännu inte kan uppfatta de fina ljudstrukturerna i talspråket. Barnen måste först ha utvecklat sitt talspråk.

(Vetenskapsradion språket, 2006, *Varför läser svenska barn allt sämre?* SRP1 24 januari [Elektronisk]). Det finns tydligen inga genvägar till förmågan att lära sig läsa. Enligt Piaget, så genomgår barnet fyra stadier i sin utveckling. Det är först i de *formella operationernas stadium*, som tänkandet börjar bli symboliskt och logiskt (Hermansen, 2000, s 40-44).

Föräldrarnas tid tillsammans med barnen

Att tiden är en viktig faktor för oss alla, går väl knappast att bestrida. Det tar tid att lära sig något, vare sig det är språk eller någon annan färdighet. I en artikel i lokaltidningen Hallands Nyheter, recenserades författaren Katarina Bjärvals bok, *Vill ha mer: om barn tid och konsumtion*. Hon skriver att vi ägnar mer tid åt våra jobb för att kunna öka vår konsumtion av prylar, både för oss själva och våra barn. Konsekvenserna blir att vi får allt fler ägodelar och allt mindre tid med våra barn. Författaren uppmanar föräldrarna att förklara för barnen, att om vi köper mindre får vi mer tid tillsammans. Det finns en undersökning, hävdar hon, att barn föredrar mer tid med sina föräldrar i stället för prylar. (Vill ha mer: om barn, tid och konsumtion. 2010 *Hallands Nyheter*, 7 december). Har man tid med sina barn har man också möjlighet till samtal. Språket lär man sig endast i samspel med andra människor, här har den vuxne ett ansvar (Westerlund, 2009, s 159).

Språket och moderna media

Fil dr i allmän språkvetenskap, Ylva Hård af Segerstad Hasselgren och Sylvana Sofkova Hashemi publicerar en rapport med titeln ”*Skriftspråk i förändring möter förlegade skrivstöd*”. De menar att vi troligen skriver i allmänhet mer idag – både vad det gäller arbete och fritid, än vad vi gjorde för bara tio år sedan. Författarna har analyserat texter skrivna av barn i åldrarna 9-13 år och deras skriftspråk i s.k. datormedierad kommunikation. De fann, att texterna ofta skilde sig mycket från standardskriftspråk och att de ofta visade sig vara likt talspråket. Stav –och grammatikfel förekommer ofta och här märks också tydligt talspråkspåverkan. Anledningen är, att barnet befinner sig i ett stadium, där man ännu är ovan att uttrycka sig i skrift. Rådet är att lära barnen i skolan att öva på och använda skrift enligt rådande normer för standardskriftspråk. Så får de en bas att utgå ifrån. (Sofkova Hashemi, Sylvana, 2003, *Skriftspråk i förändring möter förlegade skrivstöd* [Elektronisk]).

Utan tillgång till språket kan vi inte uttrycka vår mening och utan tekniken bakom språket blir det begränsningar i yttrandefriheten i vårt informationssamhälle. Tekniken påverkar språket och språkanvändningen, både vårt sätt att skriva och läsa förändras, liksom vårt språkbruk. Det finns inget stöd för att standardskriftspråket hotas av elevernas flitiga skriftspråk i nya medier (Domeij, red 2008, s 12)

6. Material, metod och genomförande

Material

Materialet i vår uppsats är intervjuer med 15 lärare, varav 9 är förskollärare som, förutom 2, är upptagna på band. Därefter har vi transkriberat upptagningarna.

Ett transkriberat intervjumaterial kan vara ganska omfattande att hantera, med tanke på att det var sammanlagt 15 intervjuer vi utförde och varje intervju pågick i genomsnitt 45-60 minuter. Med transkribering menas, att intervjuaren skriver ner allt som den intervjuade sagt på bandupptagningen.

Metod

Kvalitativ metod

I en kvalitativ metod, gäller det att få en uppfattning om vad intervjupersonerna menar och så långt som möjligt närma sig det, som är sanning och verklighet för dem. Det gäller alltså inte att få vår uppfattning bekräftad, i det här fallet barns språksvårigheter, utan att från vår erfarenhetshorisont försöka tolka och förstå vad våra lärare redogör för. För att kunna nå fram till vad som här sagts, valde vi därför den kvalitativa metoden som bygger på intervjuer, där vi försökt undvika ledande frågor och istället låta lärarna fritt få berätta om sin livsvärld.

Naturligtvis måste det finnas vissa begränsningar, så att det går att hantera. Därför utarbetade vi en intervjuguide, en ram för intervjun (se bilaga 2). I *Forskningsprocessen* skriver Olsson&Sörensen (2008, s 81) ”Den kvalitativa forskningsintervjuns mål är att få nyanserade beskrivningar av olika aspekter av den intervjuades livsvärld”. Efter att ha transkriberat de bandade intervjuerna och därefter bearbetat och sammanställt vårt materialet, kunde vi urskilja sex kategorier, som vi valde att analysera utifrån den fenomenografiska metoden.

Fenomenografisk analysmetod

Fenomenografi, är en analysmetod där forskaren vanligen arbetar med öppna, kvalitativa intervjuer. Intervjupersonerna beskriver med sina egna ord ett fenomen. Den fenomenografiska analysen sker när forskaren transkriberat intervjuerna. Det sker då i fyra steg; att få fram ett helhetsintryck, att uppfatta likheter och skillnader, att kategorisera uppfattningar och att studera den underliggande strukturen i kategorisystemet. Processen kallas för induktiv, d v s forskaren samlar in data om fenomenet och skapar sig en hypotes eller teori grundad på det erhållna resultatet (empirin), (Patel & Davidson, 2003, s 33-34). Vår utgångspunkt var ju att undersöka lärarens syn på barns språkutveckling och själva beskriva det utifrån sina uppfattningar om verkligheten, därför ansåg vi att fenomenografien var den bästa analysmetoden, när det gällde att presentera vårt erhållna resultat. Hur vi gått tillväga, redovisas under rubriken; *Genomförande och urval*, längre fram i uppsatsen.

Validitet och reliabilitet

När man genomför en undersökning, måste man veta vad det är man vill undersöka. Det finns två begrepp, som måste stå i ett visst förhållande till varandra, *validitet (trovärdighet)* och *reliabilitet (tillförlitlighet)*. Trovärdighet och tillförlitlighet måste vara knutna till varandra för att det vi vill undersöka skall ge det önskade resultatet. Ju större samstämmighet det är mellan validitet och reliabilitet desto bättre undersökningsresultat och desto klarare svar på våra frågor (Patel & Davidson, 2003, s 98-102).

Validiteten i en kvalitativ undersökning beror mycket på om forskaren förstår och kan tillämpa sina erfarenheter och kunskaper i frågan, d v s om forskaren är insatt i fenomenet (Patel & Davidsson, 2003, s 102-106).

Våra egna kunskaper i frågan är varierande. En av oss har drygt 25 års erfarenhet av arbete bland barn i förskolan och bör därför sannolikt ha både erfarenheter och kunskaper i frågan. Den andre av oss, har under sina studier i pedagogik åtminstone förvärvat en del teoretiska kunskaper samtidigt som det finns, rent allmänt, ett intresse för språk.

Varje kvalitativ forskningsprocess är unik på så sätt, att det är uteslutet att fastställa speciella regler för att uppnå validitet. I stället krävs det att forskaren med god logik och god analytisk förmåga tolkar resultatet och sätter in det i ett meningsfullt sammanhang (Patel & Davidson, 2003, s 102-106).

Etiska regler och aspekter

Enligt Vetenskapsrådet (2002), finns det ett rundläggande individskydd i all forskning. Detta omfattar fyra huvudkrav, preciserade i 8 regler. Huvudkraven är:

Informationskravet – vad forskningen handlar om

Samtyckekravet – informanten avgör själv om han/hon vill delta eller inte

Konfidentialitetskravet – att bara forskaren kan ta del av uppgifterna som informanten lämnar

Nyttjandekravet - att intervjuvaren endast kommer att användas i föreliggande undersökning

Dessa regler har vi låtit våra informanter skriftligen ta del av, innan vi genomförde intervjuerna (se bilaga 3). För övrigt, vad som gäller våra informanter, så har vi strävat efter att bemöta dem med respekt, även om deras åsikter och sättet att uttrycka sina känslor inte överensstämmer med våra (Patel & Davidsson, 2003, s 71).

Genomförande

Förberedelse inför intervjuerna

Det är viktigt att göra noggranna förberedelser innan arbetet genomförs. Behövs alla frågorna? Är frågorna formulerade på ett sätt att de inte missuppfattas? Förstår de som intervjuas våra frågor? Är den som intervjuar förtrogen med vad innehållet, d v s vad det handlar om? (Patel & Davidson, 2008, s 82-83).

När vi gått igenom denna ”checklista” är det dags för nästa steg, att sätta planerna i verket. Vårt val är en intervjuform med en lägre grad av både standardisering och strukturering, eftersom vi önskar få fram kvalitativa aspekter från den intervjuades livsvärld (Olsson & Sörensen, 2008, s 80-81). Innan intervjuerna genomfördes, sände vi ett brev till respektive skolas rektor, där vi framförde vårt ärende och önskemål och bad om rektors medgivande att få genomföra intervjuer med en eller två lärare på respektive skola. Efter rektors svar, sände vi introduktionsbrev (se bilaga 1) till hänvisade intervjupersoner, där vi presenterade de stora dragen i våra frågeställningar – en intervjuguide (se bilaga 2) och som bilaga ett förkortat utdrag ur Etiska Rådets regler om etik (se bilaga 3). Till sanningen hör, att det var via lärarna emellan, som vi blev ”tipsade” om vem vi kunde kontakta. I vissa fall hjälpte de också oss att hitta nya informanter. Detta benämns snöbollsteknik, dvs en informant kan ’tipsa’ om en annan informant osv. Vi fick den uppfattningen att många lärare tyckte att de inte hade tid eller ”hade något att komma med”.

Genomförandet av intervjuerna

Efter en ganska tidsödande jakt på ”villiga” lärare lyckades vi så småningom intervjua 15 stycken sammanlagt, flest förskollärare. I 13 fall bandades intervjuerna, 2 lågstadielärare avböjde, vänligt men bestämt, att bli bandade. Bandupptagning ger en god återgivning av både frågorna och svaren. Naturligtvis hade vi de intervjuades samtycke till bandning (Patel & Davidson, 2008, s 83). Vår ambition var från början att intervjua 20 lärare, varav hälften förskollärare och hälften lågstadielärare. Tyvärr, så blev det svårare än vi trodde, att samla det antalet inom en rimlig tid. Vi får alltså nöja oss med 9 förskollärare och 6 lågstadielärare. Samtliga lärare är verksamma i Halland län.

7. Resultat, analys, diskussion och slutsatser

Inledning

Det talas ofta och i många sammanhang om att barns språk blivit sämre med tiden. Det gäller främst språket i tal och skrift men också i hög grad läsförståelsen. Är det så, eller uppfattas det bara så? Är det ett utslag av glömskans förskönande dräkt, att det var bättre förr?

Resultat och analys

Som vi redogjort för tidigare, är vi inspirerade av en fenomenografisk ansats i vårt arbete, där vi låter intervjupersonerna med egna ord beskriva fenomenet. Efter att ha transkriberat intervjuerna, försöker vi få ett helhetsintryck, uppfatta likheter och skillnader, kategorisera deras uppfattningar och studera den underliggande strukturen i kategorisystemet, i vårt fall det horisontella, dvs de enskilda kategorierna är jämbördiga (Olsson & Sörensen, 2008, s104-109). Med utgångspunkt vad vi sagt här, redovisar vi sex kategorier, som framkommit ur vår empiriska analys materialet, dvs svaren vi fått på frågorna, som vi ställt till lärarna (se bil 2)

Dessa är följande;

- betydelsen av att ha ett språk
- hur man upptäcker när barnet har språksvårigheter och hur betar sig barnet
- hur man försöker förebygga språksvårigheter
- språket och läs- och skrivinlärning
- föräldrarnas roll beträffande barns språkutveckling
- skillnad på barns språk nu och förr, ungefär under en tioårsperiod

Här följer vår sammanfattning av resultatet av lärarnas svar, redovisat enligt våra sex beskrivningskategorier med anknytning till teori och forskning.

Betydelsen av att ha ett språk

Vad anser lärarna?

Både förskollärarna och lågstadielärarna har samma uppfattning om betydelsen av att ha ett språk. Någon säger: ”Jag tror det är mest viktigt socialt, att ha ett språk.” En annan kommentar är: I språket uttrycker du dina tankar och känslor.” Det kan uttryckas på olika sätt; som kommunikationsmedel, som medel att utvecklas till en socialt anpassad varelse eller som förutsättning till utvecklingen av den egna identiteten. Med språket kan man påverka andra och därmed delta i demokratiska beslut. Idag är trycket på språket större än tidigare, man måste kunna marknadsföra sig. Språket får inte stagnera, det måste utvecklas. Det finns krafter som vill sänka nivån på språket, bl a mediernas underhållningsprogram. Det gynnar inte god språkutveckling, ansåg en lågstadielärare. En lärare, som undervisar invandrabarn, anser, att om barnet har utvecklat modersmål (tidigare hemspråk), så har de också lättare att ta till sig det nya språket och därmed ta del av den sociala samvaron.

Vad anser teoretikerna?

Vygotskij säger att språk och tänkande är två skilda ting och förenas först i verksamhet människor emellan, dvs. någon form av kulturell aktivitet. Det är inte tänkandet som utvecklar språket utan det är kommunikationen (Hermansen, 2000, s 62). Piaget talar om människans ego, dvs. kampen eller viljan att överleva som individ - kampen för tillvaron, där ny kunskap och erfarenhet ständigt måste erövrats (Hermansen, 2000, s 41-42). Detta kan vara svårt om man saknar ett språk.

Hur upptäcker man när barnet har språksvårigheter och hur beter sig barnet

Vad anser lärarna?

Båda lärargrupperna har erfarenheter av barn med språksvårigheter, men man ser det på olika sätt. Förskollärarna säger att de upptäcker det när inte barnet fungerar i leken, inte svarar på tilltal, har svårt att tala tydligt eller över huvud taget att uttrycka sig. Barnet har m a o ett asocialt beteende. ”Språksvårigheter för mig är när man inte kan uttala ord så man bli förstådd”: säger en lärare. Man kan också genom Trastester upptäcka om barnet har brister i sitt språk.

Lågstadielärarna upptäcker språksvårigheterna när de kontrollerar barnens kunskaper i hanteringen av språket i dess olika former. En lågstadielärare säger: ”Jag upplever att barn inte alltid har den förståelsen av vad orden betyder.” Men är det något problem, så kopplas specialläraren eller logopeden in. Det leder i sin tur till att extra resurser sätts in. Under de regelbundet återkommande utvecklingssamtalen tas även språkutvecklingen upp. Ibland händer det att föräldrarna vänder sig till skolan, om de upptäcker att barnet har svårigheter med språket. Språksvårigheter, som uppträder bland invandrabarn, beror delvis på andra faktorer. Exempel kan det vara att tona fram olika ljud (fonem) eller uttal, meningsbyggnad och annat som är olikat deras modersmål.

Vad anser teoretikerna ?

Vygotskij säger att språket är en produkt av arv och miljö. Förståelse för språket är grunden till vidare språkutveckling. För att underlätta språkutvecklingen, bör tendenser till störning eller försening åtgärdas så tidigt som möjligt (Tras, 2004, s74). Piaget är lite mer svårtolkad på denna punkt i den litteratur vi studerat. Hans teorier beskriver en slags motsättningarnas sammanstötning och kamp. Han fortsätter; när bestämda motsättningar har kämpat färdigt *kan* det ske ett språng i utvecklingen, antingen i form av ny kunskap eller ett nytt stadium i utvecklingen (Hermansen, 2000, s 41). Men om nu detta skulle utebli just i fråga om språketutvecklingen, vad inträffar då? Vi antar att det ger upphov till svårigheter med språket. Men Piaget ger oss inga klara besked i frågan om hur barnet beter sig, vad vi har funnit.

Hur försöker man förebygga språksvårigheter

Vad anser lärarna?

Om vi utgår från barn, som är normalbegåvade eller inte har någon funktionsstörning, så tillämpas olika metoder för att i möjligaste mån förebygga språksvårigheter. Nästan undantagslöst, anser lärarna, att det är genom att prata med barnen, som man når bästa resultat. Man kan också aktivera barnen genom att låta dem berätta något, sjunga eller läsa böcker tillsammans med dem. En annan faktor är att ge dem mycket tid och omtanke. Några lärare menar att napp och TV-tittande inte främjar språkutvecklingen. När barnen kommer upp i lågstadiet, så arbetar lärarna mer med att nyansera språket och göra det rikare. Det är

inte förebyggande språksvårigheter i sig som de anför, utan här handlar det mer om språkutvecklingen. Barn med direkta språkproblem har man redan remitterat till specialisterna. Litteratur och högläsning har stor betydelse för språkutveckling och för ett utökat ordförråd, anser flera förskollärare. Detta är en grundläggande del av pedagogiken i förskola. Bokstavslekar, rim och ramsor, spela pjäser, återberätta en saga, eller när barnet lärt sig skriva, sätta text till egna teckningar, antingen på rim eller prosa. Språksvårigheter kan också bemästras genom att låta barnen läsa högt för varandra. Sedan får åhöraren ”kvittera” om han/hon förstod vad uppläsaren framförde. Så växlar man rollerna – uppläsare och åhörare. ”Att de kan lyssna på språket också, det ska ju in också inte bara ut”; menar en av lärarna. Stimulansen i hemmet är kanske det viktigaste, anser så gott som samtliga lärare. ”Läs för barnen, tala med dem, uppmanar en lärare; ”Låt inte TV ta över! Ge barnen mer tid!” Det märks tydligt när barnen stimuleras i hemmet. Det hjälper till att förebygga språksvårigheter och främjar språkutvecklingen. Den lärare, som mestadels undervisar invandrabarn, säger, att när det gäller den språkliga läroprocessen bland dessa barn, så får den förlängas, för att barnen skall hinna ifatt sina svenska kamrater och komma i nivå med deras språkutveckling.

Vad anser teoretikerna ?

Piaget menar att tillägna sig kunskap förutsätter aktivitet. Motorisk aktivitet (leken, vår anmärkning) är grunden för all kunskap, säger han (Hermansen, 2000, s 40). Vygotskij å sin sida, anser att det är först i verksamhet människor emellan, dvs. någon form av kulturell aktivitet eller kommunikation, som språket utvecklas (Hermansen, 2000, s 62).

Språket och läs- och skrivinläringen

Vad anser lärarna?

Barns talspråk och läs- och skrivinläring hänger intimt samman, anser båda lärargrupperna. Det kommenteras av lärarna på olika sätt, ex ”de barn som har ett rikt språk lär sig läsa snabbt”...”har man inte ljudet för bokstaven går det inte att läsa” eller att barnet blir ”lidande i skolan, lätt att halka efter”. När det gäller sambandet mellan det talade språket och läs- och skrivinläringen, så menar en lärare, att det viktigt att man först känner sig trygg i sitt modersmål, dvs. det talade språket. Lärarna anser också att högläsning och berättande är en god grund för både läs- och skrivinläringen. Att få barnen att intressera sig för litteratur och på så sätt locka fram läsförståelsen är ett annat sätt. Att barnen får leka med språket och språkformuleringar, som ex vis ”Apan Agaton arbetade aldrig”. Att ljuda fram orden är ett annat bra sätt, tycker en lärare: ”Då talar och läser du samtidigt.” Arbetet med barns språk redan i tidig ålder, vinner man mycket på. Det gäller för alla former av språkutveckling. Läs hellre en saga för barnet på kvällen än att sätta de framför TV: n. En av lärarna säger, att hela dagen måste man ta barnets språkutveckling, i alla dess former, i beaktande. En av lärarna uttrycker sig ungefär så här: ”Tjejerna skriver fler ord än grabbarna.”De låter sitt inre samtal vara motorn, som driver skrivandet framåt...men jag påstår inte, att innehållet alltid är bättre än det grabbarna med mindre ord kan prestera”.

Vad anser teoretikerna ?

Om vi låter Piaget komma till tals med sin utvecklingsmodell, som vi redogjort för i teoriavsnittet, så antar vi att barnet måste, innan det är dags att lära sig läsa och skriva, befinna sig i de formella operationernas stadium, där det symboliska och logiska tänkandet tagit vid och barnet vidgat sina vyer (Hermansen, 2000, s 40-44). Vygotskij anser att barn har svårt att skilja på en företeelse och det ord med vilket företeelsen skall beskrivas. Rim och

rytm stimulerar barns uppmärksamhet av språket. Att uppmärksamma språkljud är starkt relaterad till förmågan att läsa och stava (Arnqvist, 1993, s 64-75).

Föräldrarnas roll beträffande barns språkutveckling

Vad anser lärarna?

När det gäller föräldrarnas roll i barnens språkutveckling är man helt överens om att den rollen har en mycket stor betydelse. Det märks tydligt när föräldrarna vinnlägger sig om att stimulera barnen i det avseendet. Det är i hemmet, som grunden för språket läggs, menar de. Många föräldrar är medvetna om sitt ansvar, men tiden tycks inte räcka till. Föräldrarna talar mindre med sina barn. "Föräldrarna orkar inte riktigt förstå sin viktiga roll"; menar en lärare. Språket blir ett kommandospråk: Kom nu! Ät nu! Sitt still!, osv. De har ofta inte tid att läsa läxorna med barnen. TV, DVD, datorer och "Fritids" får ersätta umgänget i hemmet. "På Fritids, gör man sina läxor, det finns inga hemmamammor längre som kan hålla läxförhör"; som en lärare uttryckte det. "Föräldrar har oftast inte tid att läsa läxor hemma"; säger en annan lärare. "Det kanske inte är någon utmaning för föräldrarna, att ägna sin tid åt barnens läxläsning"; som ytterligare en lärare uttryckte det. På "Fritids" är det många som tillägnar sig dåliga vanor. Man blir upptrissad och stökig. Barnen blir institutionsvårdade. Detta sagt av samma lärare. En annan lärare undrar: "Varför skaffar en del barn?" En lärare uttrycker sig lite försiktigare: "Jag tror att föräldrarna vill men hinner inte stimulera sina barn".

Vad anser teoretikerna?

Vygotskij är klar på den punkten. Han anser att det är den vuxnes uppgift att motivera barnets språkutveckling genom att sätta upp mål, som barnet kan nå, allt utifrån den nivå där det befinner sig (Hermansen, 2000, s 63). Detta måste också omfatta föräldrarna (vår kommentar). Piaget å sin sida hävdar att den vuxnes roll främst består i att välja aktiviteter och hjälpmedel för att stimulera och utveckla barnen i sitt fortsatta lärande (Smidt 2010, s 94).

Skillnad på barns språk nu och förr, ungefär över en tioårsperiod

Vad anser lärarna?

Om barnens språk förändrats eller försämrats över tid, är man också överens om, men med olika förklaringar. Förskollärarna ger en mer eller mindre negativ bild av utvecklingen. Flera anser att barnens språk är påverkat av media, såsom TV och DVD. Det bidrar till ett sämre ordförråd. En lärare påpekar: "Jag har märkt att TV påverkar barns språk, det är inte så mycket variation i serierna." Många barn behöver hjälp med sitt uttal, sin ordförståelse och meningsbyggnad. De har svårt att uttrycka sig och kan inte skilja mellan olika ljud (fonem). De har svårt att lyssna på andra, vill bara prata själva. En förskollärare säger att "de pratar inte idag, de skriker", och att föräldrarna är stressade, återspeglas på barnen. Lågstadielärarna svarar något annorlunda. För att citera en lågstadielärare som säger; "Jag tror inte att det har förändrats så mycket i barns språk". De påstår inte direkt, att det blivit sämre, men däremot att språket blivit smalare – krympt på något sätt. Men inte i den omfattningen att barnen inte förstår vad lärarna säger. Ordförrådet har moderniserats, mycket engelska ord har tillkommit. Språket har också blivit vulgärare med inslag av svordomar. Mobilspråket kryper ner i

åldrarna. En av lågstadielärarna säger: ”De har tagit över media språket.” Media har gjort barnen till konsument i stället för producenter... så använder de ett språk och ett språkbruk, som de inte vågat tidigare. Men det måste man stävja – ibland bryskt. Men språket måste utvecklas och inte stagnera”. Men till sist ett ord från en lågstadielärare: ”De flesta går det bra för, tror jag.”

Vad anser teoretikerna ?

Piaget säger att människan assimilerar (införlivar) det nya och anpassar det nya till tidigare kunskaper och erfarenheter. Så har en ackommodation skett (Hermansen, 200, s 41-44).

Vygotskij säger att det språket utvecklas i någon form av kulturell aktivitet (Hermansen, 200, s 62). Längre än så kan vi inte komma i detta fall, om vi ska jämföra teori och praktisk erfarenhet. Men trots allt, så är det ju fråga om en anpassning till förändrade omständigheter och också en kulturell aktivitet att använda sitt språk, även om det inte går i positiv riktning.

En jämförelse med vår B-uppsats

I vår B-uppsats var vår forskningsfråga: Påverkar föräldrar medvetet barns språkutveckling? Då vände vi oss till föräldrar och logopederna för att få svar. Logopederna hävdade att språksvårigheterna ökat med 10-20 % under en tioårsperiod. Man kan jämföra deras uppfattning med förskollärarnas i denna undersökning, som också anser att språket blivit sämre. Logopederna påstod att det till en stor del berodde på att föräldrarna ägnade för lite åt ”näsa mot näsa”- kontakt med sina barn. Förskollärarna i föreliggande undersökning är inne på samma linje. I B-uppsatsen skrev vi att föräldrarna var medvetna om sin roll i barnens språkutveckling och de varje dag eller nästan varje dag ägnade tid att tala och kommunicera med sina barn, även om de egentligen inte hade tid till det. I föreliggande undersökning anser både för- och lågstadielärarna att föräldrarna borde ägna mer tid åt barnen. Båda grupperna menar att barnen i stället ägnar för mycket tid åt TV och DVD, även åt dataspel när de blir lite äldre. Detta är ett sätt för föräldrarna att få tid till allt som skall göras innan det är dags att avsluta dagen. En förskollärare sa: ”Jag tror att föräldrarna gärna vill, men orkar inte alltid” Dessa synpunkter är gemensamma med de, som framkom i B-uppsatsen. Är det så som författaren Katarina Bjärvall skriver i sin bok *Vill ha mer: om barn tid och konsumtion*, att det finns en undersökning om att barn föredrar mer tid med sina föräldrar i stället för prylar (Hallands Nyheter, 2011). Denna undersökning har vi tyvärr inte hittat.

Diskussion och slutsatser

Vad som framgår av våra intervjuvar, så ger förskollärarna en mer eller mindre negativ bild av barns språkutveckling. Här talas om att språksvårigheterna har ökat över en tioårsperiod. Fler barn än tidigare behöver hjälp med sitt uttal, sin ordförståelse och meningsbyggnad. De har svårt att uttrycka sig, de kan inte skilja mellan språkljud, de har en bristande förmåga att lyssna på andra och vill bara prata själva. De pratar inte idag, de skriker. När barnen sedan börjar på lågstadiet, tar en annan grupp lärare vid. Lågstadielärarna medger att språket har förändrats över tid, men de uttrycker sig inte lika kategoriskt som förskollärarna. De talar istället om att ordförrådet har minskat, det har moderniserats och har påverkats mycket av anglosaxiska ord och uttryck. Språket har blivit vulgärare. Barnen svär och använder ”fula ord” och mobilspråket kryper allt längre ner i åldrarna. Som sagt, har lärarna lite olika uppfattningar. De flesta lärare, som vi intervjuat, har varit verksamma i sitt yrke länge, en del i nästa fyrtio år. Rimligtvis bör de ha en stor erfarenhet att falla tillbaks på. Men den bygger på lite olika erfarenheter. Förskollärarna tycks kämpa på barriaderna. Det är här kampen börjar och ”striden” står som hetast. När vi sedan kommer till lågstadielärarna, så befinner sig

de en bit bakom barrikadkämparna, och det verkar ha blivit lite mindre hett om öronen, om metaforen tillåts. Det händer tydligen något i detta språkutvecklingen ingenmansland. Har de värsta språksvårigheterna remitteras till speciallärare och logopedier, som tagit sig an problemen och lyckats bemästra dem. Det får vi inget svar på. För vi förutsätter inte att lågstadielärarna har större tolerans med barnens språksvårigheter än vad förskollärarna har. Men något har tydligen hänt och i så fall till det bättre. Men som vi tolkar intervjuaren, så framgår det i många fall en kritik mot barnens föräldrar, ibland öppet och ibland underförstått. Man talar om, att den naturliga kontakten föräldrar- barn i många fall ersätts med media, beroende på att föräldrarna är slutkörda när de kommer hem efter dagens arbete. Men medias språkbruk kan aldrig ersätta en förälder eller vuxen som för ett samtal med barnet. Tiden som inte räcker till allt, som föräldrarna skulle vilja göra; ex läsa för barnen, prata med barnen eller rent utav att leka lite med dem, är bortprioriterad för andra göromål. Men vi lever i ett konsumtionssamhälle där hjulen måste snurra fortare och tillväxten öka, hur mycket tid blir det då över till annat än produktion?

Målsättningen med vår uppsats – försök till helhetsbild

Målet med den kvalitativa forskningsintervjun är att få fram nyanserade beskrivningar av olika aspekter när det gäller den intervjuade personens livsvärd (Olsson & Sörensen, 2008, s 81). När vi nu gick ut i verksamheten och gjorde intervjuer med lärare, hade vi nog förväntat oss ett något annorlunda resultat av vår forskning än det som gavs. Vi har läst in oss på en hel del litteratur bl.a. Piaget och Vygotskij. Detta var våra mentala artefakter, som skulle hjälpa oss att komma åt "sanningen". I våra bakhuvuden fanns en inställning, att barns språk blivit sämre. Detta var vår övertygelse. Men som vi skriver i vår inledning, så är verkligheten inte svart eller vit, snarare melerad. Intressant är att om vi bara intervjuat förskollärarna, så hade vi fått bekräftelse på vår övertygelse om att barnens språk har försämrats. Men när lågstadielärarna kom till tals, så lät det annorlunda. De var mer specifika i sina åsikter och uppehöll sig mer vid utveckling och nyansering av språket. Vad har hänt på barnens väg från förskolan till lågstadiet? Detta är en fråga som skulle vara intressant att forska vidare på. Om vi fortsätter med vår penetrering av svaren och försöker läsa lite mellan raderna, så finns det i det flesta fall ett missnöje eller åtminstone ett beklagande över samhällsutvecklingen i stort. Man talar om trötta föräldrar, som inte har tillräckligt med tid för sina barn. De har inte tid att förhöra läxor, läsa eller prata med dem. Det är lätt att det blir TV, Video, DVD, dataspel i stället. En lärare säger att barnen blivit institutionaliserade. De driver omkring på "Fritids" och skaffar sig ovanor och blir allmänt stökiga. Det låter ju inte lovande. Men trots allt, så är det ingen av lärarna som uttrycker missnöje med sitt yrkesval. De trivs fortfarande med det de gör och gläds i de flesta fall med barnen och stimuleras själva av barnens framsteg, eller som en lärare uttrycker det; det är något visst när man får uppleva när barnet knäcker läskoden. Det är kanske tur att vi har skolan som en plats där barnen får vara just vad de är – barn, medan föräldrarna sliter sig halvt fördärvade för att hålla ihop familjens ekonomi och skaffa allt det som grupptricket från samhället kräver. Vi tror inte att lärarna vill skuldbelägga föräldrarna, snarare beklaga att samhället tagit den inriktning som det har gjort, där vi alla på olika sätt är offer.

Ibland har vi reflekterat över våra "gamla" teoretiker, Piaget och Vygotskij, som båda var födda 1896, alltså under förra årtusendet, hur de skulle uppfatta dagens samhälle och utveckling. Om de fått leva vidare, hade de ändrat sin uppfattning och modifierat sina teorier på något sätt, undrar vi. Anpassat dem, om det går, till dagens snabba förändringar av det mesta. För mycket vatten har ju runnit under broarna sedan de var i sin krafts dagar.

Naturligtvis är vi inte så förmättna att vi riktar någon kritik mot deras teorier. Därtill är vi allt för okunna. De är ju fortfarande auktoriteter inom bl a pedagogiken. Men å andra sidan har man ju nagelfarit Freud, Einstein och Darwin m fl, för alla är ju till syvende och sist sin tids barn i sin tids samhälle. Om de spikat upp sina teser idag, hade de då sett likadana ut? Vi vill inte på något sätt raljera, men hur tröstar man en förälder genom att säga; Bit ihop tills barnet når de formella operationernas stadium, då blir det bättre ska du se. Då kommer barnet att kunna tänka mer logiskt. Tröst för ett tigerhjärta! Fö. kan vi tillägga att när vi ibland kom in på frågan om lärarna medvetet tillämpade någon speciell pedagogisk teori, så fick vi ungefär samma svar. Man får pröva sig fram tills man ser vad som fungerar. Fungerar inte det ena så kanske det andra gör det, för vi har ju i alla fall vår erfarenhet att falla tillbaks på. Som avslutning på vårt arbete skulle vi än en gång vilja belysa några faktorer, som vi anser har stor betydelse för barns språkutveckling. Visserligen är det bara språket som ingår som en av frågeställningarna i vår uppsats, men vi anser att de faktorer vi här vill belysa har stor betydelse för att kunna överblicka och tolka sammanhangen i den livsvärld, som vi vänder oss till med våra frågeställningar. M a o att försöka förklara vilka orsaker som kan ligga bakom det resultat vi fått. Vi har därför valt de faktorerna, som vi tycker är intressanta i sammanhanget och som vi behandlat i vår uppsats. Det är; *språket, leken, samhällsutvecklingen och tiden.*

Språkets betydelse – från författarnas egna upplevelser

Smågrabbarna på "Asslasgatan" var inga vältalare. "Asslasgatan" var namnet på en liten asfalterad gatstump- den enda i stan förresten. Men asfalt var lite svårt att uttala, därför blev det "asslas" Där samlades man. Det var nästan undantagslöst arbetargrabbar, där ingen, åtminstone då, i början av 50-talet, hade några andra ambitioner än att sluta skolan så fort som möjligt och sedan börja jobba på cykelfabriken Monark, som de flesta av deras "farsor" gjorde. Fortfarande gällde klassamhällets regler, det innebar en social trygghet, man visste var man hörde hemma. I dessa regler, om än underförstått, fanns också språkbruket, som en del av det sociala arvet. Språket var enkelt men förståeligt. Det gick inte att sticka ut med några "konstiga" ord. Då var man plugghäst, bokmal eller fisförmäm. Utan att överdriva allt för mycket, så kan man anta, att de flesta 'farsorna'- grabbarnas förebilder - använde det skrivna språket sparsamt. Mestadels handlade det om att kvittera ut veckolönen eller signera rekvisitionen i motboken. Annars blev det ingen affär med Systembolaget. Läste de något, så var det mest lokaltidningen och tipslapparna. Men Gud nåde den grabb, som inte läste sina läxor! Läxor hade man redan i småskolan. Oftast var det mammorna som kontrollerade att läxorna blev gjorda. I skolbiblioteket var det tjejerna, som lånade böcker. Det ansågs inte vara konstigt. Ibland kunde grabbarna, för att inte fröken skulle bli ledsen, låna en bok då och då. Läsna böcker var inget för män. Språkutvecklingen var inget man funderade speciellt mycket på utanför skolans ram. Det fick bli som det blev. Jobb fick man ju alltid.

I dagens informationsamhälle betyder det mycket, att ha goda språkliga färdigheter, framför allt i läsning och skrivning, som kräver ett stort ordförråd och att samtalet löper smidigt. Det gäller att behärska språket fullt ut, att kunna kommunicera med andra för att inte bli ställd utanför. Samhället idag bygger på att vi kan samarbeta i projekt. (Netterbladh & Salameh, 2007, s 14). Alla klarar inte av att leva upp till dagens krav. Förutsättningarna saknas. Det är bara en av lärarna vi intervjuat, som påstår att "All språkinläring beror på begåvning". Med andra ord, så får vi inse att alla inte har samma begåvning, hur gärna vi än vill (särskilt från politiskt håll), att det skulle vara så. Begåvningar är olika fördelade. Det visste Dewey, redan på sin tid. Men bygger vi ett samhälle, som vilar på kommunikation och information, där grunden är språkhantering, så kan det vara barn som inte riktigt hänger med. Risken att

hamna där, är större idag än tidigare, menar vi. Att hinna med att tillgodogöra sig den ständigt ökande kunskapsstillväxten kommer inte att bli lättare utan svårare (Jönsson, B, 2002, s 90).

Lekens betydelse – från författarnas egna upplevelser

Det är sent 40-tal och sommar. Min bästis Kettan och jag leker på gården. Vi är gifta. Jag har nyss kommit hem från jobbet och sitter på en uppochnedvänd spann och väntar på middagen. Kettan står vid spisen, som är en gammal låda och rör i några kaffeburkar som föreställer kokkärl. Dörren till vedboden står på glänt. Där inne har vi vårt hem. Vi strävar efter att samtala på vuxnas vis, eller ”tala som gamla”, som vi brukar säga. Kettan pladdrar på om allt som hänt under dagen när jag varit borta på jobbet. Kettan heter egentligen Kathy, för hennes mamma och pappa gillar allt som är amerikanskt. Ibland brukar Kettans mamma berätta för min farmor om förhållandet mellan Stålmannen, Clark Kent och Louise Lane. Farmor har ingen aning om vad Kettans mamma talar om. Men åter där vi började. Dagen är varm så många fönster som vetter mot gården står öppna. Man hör slammer från diskbaljor, suset och pumpljudet från primusköken och förnimmer de olika dofterna, som sipprar ut från köken. Och Kettan pladdrar på, där verklighet och fantasi blandas samman som ingredienserna i den maträtt hon just nu tillreder. Hon är en bra kokerska och har också en bra förmåga att fabulera. Så plötsligt uppenbarar sig Kettans mamma i köksfönstret och ropar: ”Du understår dej inte att tala om vad vi...!” Tydligt är att censuren slagit till. Kettan är på väg att avslöja något som inte passar sig utanför hemmets väggar. ”Skitmamma”, väser Kettan tyst. Sedan ropar hon, vänd mot sin mamma i fönstret: ”Men vi leker ju bara!”

Låtsaslek innehåller regler och alla lekar som har regler innehåller låtsassituationer. Dessa regler skiljer sig från andra regler, eftersom det är barnet självt som bestämmer dem. Leken är grunden för utveckling och i leken verkar barnet i utvecklingszonen. I leken överskrider barnet den aktuella utvecklingszonen och tar steget upp till en högre zon. I leken är barnet alltid äldre än sin faktiska ålder i sitt beteende. I leken är det ”huvudet högre” än det är i realiteten (Vygotskij 1969:16), (Smidt 2010, s 13). I leken har språket och kommunikationen en stor betydelse. Barnen kan uttrycka sin rädsla, vrede, glädje och andra känslor. Barn lär sig regler för att uttrycka sig i interaktion med människor, som betyder något, i barnets omedelbara närhet under sin utveckling från spädbarnstiden, till den tidiga barndomen och fram till vuxen ålder (Smidt, 2010, s156). Hur är det med barns lek idag? Får fantasin ta sig uttryck i den spontana leken, eller är leken också schemalagd, så den passar in i de vuxnas agenda?

Samhällsutvecklingens och tidens betydelse

Redan i vår B-uppsats skrev vi bl a att i tidigare generationer levde de flesta i ett småskaligt samhälle, där barnen socialiserades in i samhällslivet på ett naturligare sätt, jämfört med dagens segmenterade samhälle. Butiker, hantverkare, verkstäder m.m. fanns i barnens närhet. Framför allt fanns det alltid vuxna i barnens närhet. Det fanns mer tid över till samvaro, även i vardagslivet, där samtidigt barnens språk utvecklades. Det är kommunikationen som utvecklar språket (Vygotskij). Vi påstår absolut inte att tillvaron var fri från språksvårigheter. Det fanns människor med både torftigt tal – och skrivspråk. Det frågades inte så mycket efter hur du talade och skrev utan främst om du kunde klara av ett jobb. Språket hade inte den framskjutande roll då, som den har i vårt moderna samhälle. Idag är det helt annorlunda. Både skola och samhälle är uppbyggt på språket, kommenterade en av de personer, som vi då intervjuade. Detta har vi åter fått bekräftat, när vi nu skriver vår C-uppsats. Vi skriver troligen mer i allmänhet idag – både vad det gäller arbete och fritid, än vad vi gjorde för bara tio år sedan (Sofkova H, S, 2003). Dessutom tillkommer en annan faktor – tiden. Tiden upplevs av de flesta, åtminstone de som är i aktiv ålder, som en bristvara.

I *Tio tankar om tid*, skriver Bodil Jönsson (2002, s 22) ”Förr fick tiden sköta om naturens gång” Tiden var naturens underbara sätt att hindra allt från att hända på en gång. Nu är det som om den egenskapen hos tiden har försatts ur spel – (nästan) allt händer på en gång”. Naturligtvis påverkar detta även barnens lärprocesser. Familjen, skolan och samhället i övrigt är ju tvingade in i denna häxdans – jakten på tiden, för att hinna med och fullgöra alla de krav som ställs på oss. Längre fram i samma bok fortsätter Bodil Jönsson (2002, s 90): ”Jag vågar bara säga en sak: detta kommer inte att bli lättare utan svårare i takt med den ständigt ökade hastigheten i kunskapstillväxten.” Hur klarar man av att hänga med, frågar vi oss, om man har brister i sitt språk?

Vidare forskning

Eftersom förskollärarna och lärarna på lågstadiet, enligt resultatet i vår forskningsrapport, inte har riktigt samma syn på barns språk och språksvårigheter, undrar vi; Händer det något med barnens språk när de börjar/eller har börjat på lågstadiet? Vi anser att detta kunde vara ett område av intresse att forska vidare i.

8. Käll- och litteraturförteckning

- Arnvist, Anders (1993), *Barns språkutveckling*, Lund: Studentlitteratur
- Domeij, Rickard, (red) (2008), *Tekniken bakom språket*, Falun: Nordstedts Akademiska Förlag
- Hermansen, Mads (2000), *Lärandets universum*, 6:1 rev uppl Lund: Studentlitteratur
- Johansson, Bo&Svedner, Per-Olof (2003), *Så erövrar barnen språket*, Uppsala: Kunskapsföretaget AB
- Jönsson, Bodil (2002), *Tio tankar om tid*, Stockholm: Brombergs Bokförlag
- Lindholm, Stig (2007), *Vägen till vetenskapsfilosofin*, uppl 1:5, Lund: Academica Adacta AB
- Netterbladh, Ulrika&Salameh, Eva-Karin (red) (2007) *Språkutveckling språkstörningar hos barn*, Lund: Studentlitteratur
- Olsson, Henny&Sörensen, Stefan (2008), *Forskningsprocessen*, Stockholm: Liber
- Patel, Runa&Davidson, Bo (2003), *Forskningsmetodikens grunder*, Lund: Studentlitteratur AB
- Rudberg, Lili-Ann (red) (1992), *Barns tal och språksvårigheter*, Lund: Studentlitteratur
- Rydberg, Viktor (1868), *Läsebok för folkskolan*, Stockholm: Nordstedts
- Smidt, Sandra (2010), *Vygotskij och de små barnens lärande*, Lund: Studentlitteratur AB
- SPF-utbildning, (2009) 17. uppl. *Tras*, Herning/Danmark; SPF-utbildning
- Svensson, Anna-Karin, (2009), *Barnet, språket och miljön*, Lund: Studentlitteratur
- Westerlund, Monica (2009), *Barn i början*, Stockholm: Natur och Kultur
- Wittgenstein, Ludwig (1982), *Tractatus Logico-Philosophicus*, Schmidts, Helsingborg: Boktryckeri AB
- Wittgenstein, Ludwig (1999), *Blå boken och Bruna boken*, Falun: AIT Falun AB

Artiklar

Vill ha mer: om barn, tid och konsumtion, (2010) Hallands Nyheter, 7 december

Elektroniska dokument

Kungl. Vetenskapsakademien (2010),/Skola, Lärande och Psykisk Hälsa, Stockholm: KVA.,
[Elektronisk] 11 s,Tillgänglig: [hj.se/...5-31-2010-uttalande-fran-kungliga vetenskapsakademien.html](http://hj.se/...5-31-2010-uttalande-fran-kungliga-vetenskapsakademien.html)
 . [2010-11-22]

Nationalencyklopedin (2011), Jean Piaget.[Elektronisk] ¼ skärmsida.
Tillgänglig:[http://www.ne.se/jean piaget](http://www.ne.se/jean-piaget) [2011-05-11].

Nationalencyklopedin (2011), Lev Vygotskij.[Elektronisk] ¼ skärmsida.
Tillgänglig:<http://www.ne.se/lev-vygotskij> [2011-05-11].

Sofkova Hashemi, Sylvana (2003), Skriftspråk i förändring möter förlegade skrivstöd Göteborgs universitet, [Elektronisk] s 129-136 Tillgänglig :
<http://www.ling.gu.se/~^sylvana/SkrivaIT/Publikation> [2011-03-14]

Vetenskapsrådet (2002) *Forskningsetiska principer inom humanistisk- samhällsvetenskaplig forskning* Stockholm: Vetenskapsrådet.[Elektronisk] s 1-17 Tillgänglig: www.vr.se
/18...forskningsetiska_principer_tf_2002 [2011-03-14]

Vetenskapsrådet Språket (2006),*Varför läser svenska barn allt sämre?* SRP1
Stockholm: Vetenskapsrådet. [Elektronisk] 2 skärmsidor. Tillgänglig:
[www.http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=411&artikel=783277](http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=411&artikel=783277) [2010-11-24]

9. Bilagor

Bilaga 1 – brev till lärare

Bilaga 2 – intervjuguide

Bilaga 3 – etiska regler

Bilaga 1

Hej!

Vi som skriver till Dig heter Åsa Olsson och Leif Brantsing. Vi håller på och skriver en C-uppsats vid Högskolan Väst, Campus i Varberg. Båda är vi intresserade av språk och i synnerhet hur den unga generationen kommer att tillägna sig ett språk, som vi anser vara den viktigaste formen av kommunikation människor emellan.

Det är speciellt barn med språksvårigheter, som vår C-uppsats kommer att handla om. Med språksvårigheter menar vi inte sådana som är ett medfött handikapp, utan vår uppsats behandlar talat och skrivet språk, ordförståelse, meningsbyggnad, ja i stort allt sådant som är grunden för att kunna göra sig förstådd och kunna delta i det sociala samspelet.

På senare tid har det alltmer framkommit att språksvårigheterna har ökat – en del påstår mycket. I vår förra uppsats fick vi belägg för detta och vi avser nu att gå ett steg vidare i vår forskning.

Vi har tidigare kontaktat Din rektor, som gett oss tillåtelse att framföra vårt önskemål till de lärare på Din skola, som undervisar i lågstadiet.

Det handlar alltså om en intervju, som omfattar ca en timma då Du får berätta om Din personliga syn på barnens språkutveckling. Allt vad som sägs kommer att behandlas enligt Vetenskaps rådets krav på anonymitet, och dina svar på våra frågor kommer endast att användas i vårt uppsatsarbete och behandlas konfidentiellt. Namn på personer eller annat som möjliggör identifiering är uteslutna.

Om Du har vänligheten att låta dig bli intervjuad, kommer du i god tid, innan själva intervjun, att få veta inom vilken ram frågorna kommer att ställas. Vi kan tillägga att intervjun mer kommer att likna ett vanligt samtal än att besvara ett antal ställda frågor.

Med vänliga hälsningar

Åsa Olsson
Leif Brantsing

Bilaga 2

Underlag för intervju av förskole – och lågstadielärare

Tack för att du gick med på att bli intervjuad!

Berätta lite om dig själv; utbildning, hur länge du jobbat, vilka åldrar på barnen.

Berätta om hur en normal arbetsdag ser ut för dig? Hur jobbar du?

Vad intresserar dig mest i ditt arbete? Är det något som är speciellt svårt? Speciellt inspirerande? Vad gör dig glad? Berätta!

Berätta om vad du anser om barnens tal, språk, läs- och skrivinlärning?

Tycker du att det skett någon förändring med barnens språk under den tid du jobbat? Berätta!

Om du fick önska något, vad skulle det vara?

Bilaga 3

Etiska regler

Enligt Vetenskapsrådet (2002), finns grundläggande individskydd i all forskning. Det omfattar 4 huvudkrav, preciserade i 8 regler.

Informationskravet, regel 1

Forskaren skall informera uppgiftslämnare och undersökningsdeltagare om deras uppgift i projektet och vilka villkor som gäller för deras deltagande. De skall upplysas om att deltagandet är frivilligt och om att de har rätt att avbryta sin medverkan. Informationen skall omfatta alla de inslag i den aktuella undersökningen som rimligen kan tänkas påverka deras villighet att delta.

Samtyckekravet, regel 2-4

Forskaren skall inhämta uppgiftslämnares och undersökningsdeltagares samtycke. I vissa fall bör samtycke dessutom inhämtas från förälder/vårdnadshavare (t ex om de undersökta är under 15 år och undersökningen är av etisk känslig karaktär).

De som medverkar i en undersökning skall ha rätt att självständigt bestämma om, hur länge och på vilka villkor de skall delta. De skall kunna avbryta sin medverkan utan att detta medför negativa följder för dem.

I sitt beslut att delta eller avbryta sin medverkan får inte undersökningsdeltagarna utsättas för otillbörlig påtryckning eller påverkan. Beroendeförhållanden bör heller inte finnas mellan forskaren och tilltänkta undersökningsdeltagare eller uppgiftslämnare.

Konfidentialitetskravet, regel 5-6

All personal i forskningsprojekt som omfattar användning av etiskt känsliga uppgifter om enskilda, identifierbara personer bör underteckna en förbindelse om tystnadsplikt beträffande sådana uppgifter.

Alla uppgifter om identifierbara personer skall antecknas, lagras och avrapporteras på ett sådant sätt att enskilda människor ej kan identifieras av utomstående. I synnerhet gäller detta uppgifter som kan uppfattas vara etiskt känsliga. Detta innebär att det skall vara praktiskt omöjligt för utomstående att komma åt uppgifterna.

Nyttjandekravet, regel 7-8

Uppgifter om enskilda, insamlade för forskningsändamål, får inte användas eller utlånas för kommersiellt bruk eller andra icke-vetenskapliga syften.

Personuppgifter insamlade för forskningsändamål får inte användas för beslut eller åtgärder som direkt påverkar den enskilde (vård, tvångsmatning, etc) utom efter särskilt medgivande av den berörda.

 <p>HÖGSKOLAN VÄST</p>	<p>Högskolan Väst Institutionen för omvårdnad, hälsa och kultur 461 86 Trollhättan Tel 0520-22 30 00 Fax 0520-22 30 99</p>
---	--

